

СТАНОВИЩЕ

от проф. дпсн Теодора Стойчева Стоева

на дисертационния труд на Черников Евгений Владимирович

на тема: “Профилактика на агресията и насилието в училище”

Област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки

по професионално направление: 3.2. Психология

Докторска програма: “Педагогическа и възрастова психология”

Актуалност и значимост на проблема

Дисертационният труд е посветен на тема, която отдавана е сред централните и важни в психологията. Независимо от трайно утвърдения интерес към тази проблемна област, тази тема е пределно актуална в наши дни, доколкото както отчита безсмислено статистиката в световен мащаб: налице е лавинообразно нарастване на бруталната агресия сред непълнолетни лица, както и тенденцията към екстремни форми на нейното проявление. Неслучайно във фокуса на изследователското внимание попада образователната среда, доколкото зачестяват случаите на проявено насилие в училище, което се разглежда като основен рисков фактор, негативно влияещ върху качеството на учебно-възпитателния процес. Значимостта на третираната проблематика се повишава от факта, че изследваните взаимовръзки между агресията и способността за саморегулация при тийнеджъри се свързва с внедряването на програма за профилактика и снижаване на агресивното поведение. Всичко това разкрива голямата, не само познавателна, но и приложна значимост на разработката.

Познаване на проблема

Дисертационното изследване представя проблема цялостно и в дълбочина, като са обхванати възможните му аспекти и полета. Разкрита е мащабността в постановката на тематичното поле, като се преминава последователно през анализа на юридическите и социално-правни аспекти на проблема и се достига до социално-психологическите и психолого-педагогически измерения, въплътени в идеята за „нравствено здраво общество“.

Изследователският фокус, отразяващ познаването на необходимите сегменти на проучването е изразен чрез формулираните хипотези, свързани с допускане за взаимовръзка между различните компоненти на саморегулацията и показателите за агресия. Постигната е добра ориентация в теоретичните основания на дисертационния проблем, като в изследването се отчитат теоретико-методологичните постижения на руски и чуждестранни учени, свързани със същността и видовото разнообразие на проявите на агресивно поведение на човека. В тази връзка трябва да се отбележи, че докторантът се е позовал на 105 източника, жанрово разнообразни, свързани с имената на авторитетни, репрезентативни за областта учени. Конкретен израз на доброто познаване на проблема и правомерната му научно-изследователска постановка,

интерпретации и анализ, е представен чрез проведеното емпирично изследване, на базата на което е разработена програма за профилактика и понижаване на агресивното поведение на учениците.

Научна и методологическа представителност на изследването

Теоретичният дизайн е разгърнат в две направления, отнасящи се до концептуалното и терминологично прецизиране на градивните конструкти на дисертацията, свързани с агресията и саморегулацията. Изложението се реализира съобразно научноутвърдената схема на преход от общо към частно, като изследователският фокус постепенно се стеснява, преминавайки от концептуализиране на агресията в общ план към нейните специфични измерения в образователна среда. В така зададената концептуална рамка се представят основните форми на реализация на явлениято „агресия“, третирано през призмата на парадигматични за психологията подходи: като психоаналитичния, когнитивния и бихейвиористичния. Представени са възгледите на емблематични за психологическата наука и водещи в тази област ученици като Фройд, Бандура, Конрад Лоренц. Съвсем основателно от гледна точка на специфичната задача, която си оставя, Черников превръща когнитивно-поведенческия подход в основополагащ на изследователските си търсения, като контрапункт на теоретичните концепции, третиращо агресивното поведение като вродено. В разработката е имплицитно заложена идеята, че бихейвиористичните концепции, третиращи агресията като обусловена от външна среда, носят оптимистичен нюанс, доколкото агресията може да бъде неутрализирана посредством контрол на средата, със средства от социално-психологически характер. Черников очертава границите на своя оптимизъм отбелязвайки, че е невъзможно изцяло да се блокира негативното влияние на факторите на социалната среда, оказващи влияние на жизнената дейност на съобществото деца-възрастни в образователните институции.

От особено значение за решаване на изследователските задачи и постигането на поставената цел е методологическата позиция, която заема Черников при концептуализиране на конструкта за „агресивност“, третиран в контекста на неговата детерминираност от мотивацията, разглеждайки го не като проявление, а като личностно свойство на човека, определящо неговите ценностно-нормативни характеристики. По аналогичен начин докторантът разглежда конструктът за саморегулация през призмата на „личностното в човека“, обезпечавашо развитието на определени личностни качества, насочени към достигането на определени цели. Тази позиция е позволила да се постигне съгласуваност между теоретичния модел и провеждането на формиращ експеримент, призван да повлияе върху сформиранието на определени личностни свойства и качествени характеристики на човека.

Дисертационното изследване включва подробен анализ на категорията „саморегулация“. Тя се третира в контекста на структурно-функционалната парадигма, субектно-дейностния подход и социално-когнитивната теория на Бандура. Черников успешно е интегрирал различните теоретични постановки и опирайки се на подхода, обоснован в научните школи на Конопкин и Моросанова, изгражда собствената си позиция, дефинирайки на високо равнище на обобщеност проблема в цялата му многоаспектност. Като цяло, структурата на описанието дава възможност да се видят както съдържателните аспекти на конструкта, така и възможностите те да бъдат

измервани чрез различни психологически въпросници. Така когато разглежда същността на агресията Черников показва конкретните ѝ прояви, свързани с нейният инструментален, афективен и когнитивен компонент, а когато третира конструкта за саморегулация, извежда на преден план характеристики като самостоятелност, гъвкавост, програмиране- все параметри, които са заложи в използваните от него инструменти. Това е показател за съблюдаване на универсалния принцип за взаимосъгласуваност и съответствие между теоретичния модел и неговата операционализация.

Теоретичният обзор продължава с представяне на програмата за профилактика на агресията, чиито методологични основания се явяват теоретичните постановки на структурния, когнитивния, дейностния и личностно-ориентирания подход в психологията и педагогиката. Организацията на опитно-експерименталната работа се базира на хуманистичната психолого-педагогическа парадигма, в която водещи се явяват принципите на хуманизма, компетентността и отговорността на психолога.

Изследователска методология

Експерименталната част на дисертационния труд на Черников впечатлява с организацията и замисъла на експерименталния дизайн, с логиката на представяне на елементите на изследователската идея, с концептуализацията на авторския модел за превенция на агресията. Методологически проведеното изследване отразява основния изследователски въпрос за това дали внедрената профилактична програма ще доведе до повишаване на равнището на саморегулация, което ще позволи да се намали общото равнище на агресията и нейните показатели. Спазени са основните наукометрични изисквания по отношение на основните компоненти-обект, предмет, валидност и надеждност на инструментите на изследването, начин на обработка на данните. Това е позволило да бъде получена ценна и обхватна информация за взаимовръзката между саморегулацията, комуникативния контрол и агресията при тийнеджъри. Изследователските търсения на Черников са обвързани със задачи, чието осъществяване трябва да послужи като емпирична основа за разработването на програма за профилактика на агресията. Прецизно формулираните цели и задачи насочват докторанта към адекватни на тях методики, сред които адаптирания за руска културна среда въпросник за агресивност на Бъс и Пери, отичаващ се с доказани психометрични свойства. Считаю, че тези методики са позволили на Черников да натрупа достатъчно емпирични данни за взаимовръзката между саморегулацията, комуникативния контрол и агресията при тийнеджъри на двата етапа на диагностициране-преди и след провеждането на формиращия експеримент.

Експерименталното изследване е проведено на базата на широк обхват проучване: В него са взели участие 203 ученици от 6 –ти до 9-ти клас. Осъществени са 15 тренингови срещи на групова работа в преобразуващия етап на експеримента.

Убедителна е логиката в представянето и обработката на резултатите. Използвани са различни алгоритми за преобразуване на емпиричните данни на входа и на изхода на експеримента в емпирични резултати чрез статистически методи, които са взаимодопълващи се, доказващи връзки и тенденции в съответствие с поставените задачи и формулирани хипотези. По конкретно може да се отбележи, че са приложени статистически методи –като корелационния , факторния анализ, критерия на Уилкоксън

за установяване на достоверността на различията между групите след внедряването на програмата.

Проведените занятия на базата на предложения авторски модел са мащабно и детайлно описани в контекста на развитие на груповия процес. Получените емпирични данни от заключителния етап на експеримента потвърждават и валидизират значимостта на този модел, който се базира на подход, съчетаващ традиционни и иновативни стратегии на взаимодействие с тийнеджърите, насочен към превенция на агресията в училище. Без съмнение идеите, които се прокламират в разработката ще привлекат вниманието на образователните институции.

Авторферет

Авторефератът е оформен в съответствие с приетите научни правила и досегашна практика. Представени са 6 публикации по темата на дисертацията, които са достатъчни научните постижения на докторанта да станат достояние на широката академична общност.

Приноси

Споделям самооценката на автора за приносните моменти в дисертацията, сред които се открояват следните:

1. Реализирано е цялостно теоретично и емпирично, с очертан приложен характер изследване, свързано с агресията в училище.
2. Получените резултати са особено значими в приложен план като обогатяват съществуващите концепции и методи за превенция на агресията при тийнеджъри.
3. Разработен и въведен е собствен модел, програма за профилактика на агресията в училище.
4. Открит е позитивния опит в психологическата профилактика на агресията в училище.

Въз основа на направения анализ и оценка на дисертационния труд, относно актуалността на проблема, научната и проложна значаеост на резултатите, считам, че Черников е вече подготвен специалист в областта на Възрастовата и Педагогическа психология, със задълбочени теоретични познания, притежаващ качества и умения за самостоятелно провеждане на сложни теоретико-емпирични изследвания, и давам положителна оценка, като убедено предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен „Доктор“ на Черников Евгений Владимирович.

Рецензент:

(проф. дпсн Теодора Стоева)